

А. М. Пугач,

к. т. н., доцент, Дніпропетровський державний аграрний університет

АНАЛІЗ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНИХ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ПРОГРАМ ТА СОЦІАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ

A. Pugach,

Ph.D., Associate Professor, Dnepropetrovsk State Agrarian University

ANALYSIS OF GOVERNMENT SCIENTIFIC AND TECHNICAL PROGRAMS AND SOCIAL POTENTIAL IN AGRICULTURAL SECTOR

Проведений аналіз реалізації державних науково-технічних програм щодо розвитку агропромислового виробництва свідчить про те, що на перший план висувається проблема застосування в аграрній сфері ресурсощадних технологій і технічних засобів, раціональних та оптимальних схем і методів їх використання з метою істотного зменшення витрат у розрахунку на одиницю виробленої сільськогосподарської продукції.

Визначено, що катастрофічне згорання мережі соціальної інфраструктури потребує удосконалення цінової політики і спрощення системи оподаткування суб'єктів господарювання, пожевлення ділової активності та поліпшення економічного стану підприємств, зміцнення дохідної частини низових ланок бюджетної системи у сільській місцевості. Держава відповідно до законодавства повинна створювати умови для задоволення першочергових життєвих потреб сільського населення на рівні встановлених соціальних нормативів. Під час визначення цих нормативів мають враховуватися характер розселення і регіональна специфіка проживання людей у сільських населених пунктах.

The analysis of the implementation of public R & D programs for the development of agricultural production suggests that highlights the problem of application in agriculture resource saving technologies and technical means of rational and optimal circuits and methods for their use in order to substantially reduce the cost per unit produced agricultural products.

Determined that the catastrophic collapse of social network infrastructure needs to be improved pricing and simplify taxation of business entities, business recovery and improved economic performance, strengthening revenue side of the budget system of grass-roots units in rural areas. State in accordance with the legislation is to create the conditions to meet immediate subsistence needs of the rural population at the level of established social norms. In determining these standards are considered nature of settlement and regional specificity of human habitation in rural areas.

Ключові слова: державні науково-технічні програми, науково-кадровий потенціал, агропромислове виробництво.

Key words: Government R & D programs, research and human resources, agro-industry.

ВСТУП

Задоволення потреб суспільства в достатній за обсягами та асортиментом, високоякісній, доступній за цінами сільськогосподарській продукції може бути здійснено лише за належного забезпечення агропромислового виробництва матеріально-технічними засобами. Основу цих засобів становлять машинні технології, що ґрунтуються на використанні сучасних технологічних комплексів машин, диференційованих відповідно до зональних і регіональних особливостей виробництва.

Крім того, конкурентоспроможність аграрного виробництва та аграрної продукції великою мірою залежить від того, наскільки комфортними є умови праці, а

також від того, як підтримуються, зберігаються та нормуються вимоги ресурсо-екологічної безпеки господарської діяльності у складних природно-кліматичних умовах, наскільки ефективно та раціонально використовуються природні ресурси сільськогосподарського призначення. Усе це, у свою чергу, залежить знову-таки від застосування технічних засобів і технологій, способів й організаційних методів ведення виробництва в АПК усіх рівнів, у кожному аграрному підприємстві тощо.

На актуальність проблеми наукового забезпечення державного управління агропромисловим виробництвом вказують численні теоретичні дослідження та узагальнення як вітчизняних, так і зарубіжних науков-

ців, зокрема праці, А.І. Алтухова, В.Я. Амбросова, Ю.Д. Білика, М.М. Білинської, І.К. Бистрякова, В.Г. Бодрова, В.Є. Воротіна, В.І. Бойка, М.В. Гамана, В.М. Гейця, Б.В. Губського, Б.М. Данилишина, О.І. Дація, С.М. Кваші, М.Х. Корецького, М.А. Латиніна, О.Ю. Лебединської, А.С. Лисецького, І.І. Лукінова, М.Й. Маліка, П.М. Макаренка, В.В. Маслакова, Л.Ю. Мельника, О.В. Олійника, Б.И. Пасхавера, Е.Е. Румянцевої, П.Т. Саблука, А.М. Ткаченка, І.Н. Топіхи, В.О. Точиліна, М.А. Хвесика, М.Й. Хорунжого, Ю.С. Хромова, Г.В. Черевка, О.І. Шапоренко, О.О. Шевченка, О.М. Шпичака, В.В. Юрчишина та інших, а також певний власний нагромаджений досвід із досліджуваної проблеми.

Однак досі не проведено комплексного аналізу державних науково-технічних програм та науково-кадрового потенціалу у агропромисловому виробництві.

ЗАВДАННЯ

Завдання статті:

- провести аналіз реалізації державних науково-технічних програм щодо розвитку агропромислового виробництва;
- визначити становище розвитку мережі соціальної інфраструктури;
- розробити шляхи задоволення потреб сільськогосподарського населення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Власне сталий розвиток сільськогосподарського господарства, на наш погляд, створює необхідні передумови для реального самозабезпечення всіх регіонів країни основними продуктами харчування місцевого виробництва. Тому слід у кожному з них створити розгалужену інфраструктуру перероблення, зберігання та реалізації сільськогосподарської продукції на основі використання новітніх досягнень НТП, енерго- та ресурсоощадних та екологічно безпечних технологій і видів технічних засобів [1].

Створення біосферосумісної та екологічно безпечної матеріально-технічної бази сталого розвитку сільськогосподарського господарства в перспективі має ґрунтуватися переважно на власному потенціалі енергетичного забезпечення, насамперед, рідкими видами палива. Тобто йдеться про те, що в сільському господарстві має досягатися у кожному конкретному випадку оптимальне співвідношення між незалежними внутрішніми та централізованими джерелами енергопостачання, адже без оптимізації енергозабезпечення агропромислового виробництва неможливе його переведення на модель сталого розвитку. Ця, на перший погляд, очевидна умова якраз і є найбільш проблемною у зв'язку з тим, що на державному рівні вона не вирішується належним чином. Так, за деякими оцінками, "Національна програма розвитку енергетики до 2010 року" фактично не стала національною. Така сама доля спіткала й інші державні програми у сфері енергетики, наприклад програму "Про розвиток малої гідроенергетики". Як наслідок, щороку аграрні товаровиробники зазнають великих втрат від невирішеності проблеми нормального забезпечення енергоресурсами, у першу чергу, паливом.

Зважаючи на крайній незадовільне забезпечення сільського господарства енергоресурсами, а також на нинішній у багатьох аспектах катастрофічний стан його матеріально-технічної бази та високі рівні зношеності основних засобів виробництва, слід більш детально розглянути пріоритетні завдання щодо створення біосферосумісної та екологічно безпечної матеріально-технічної бази його функціонування у нових умовах господарювання на засадах сталого розвитку. Одним із найважливіших завдань, безперечно, є оснащення, передусім, аграрного виробництва сучасним і технічно дос-

коналим машинно-тракторним парком. З цією метою необхідно розробити та налагодити виробництво високопродуктивної й екологічно безпечної сільськогосподарської техніки, експлуатаційно-технологічні параметри якої відповідатимуть сучасним агроекологічним та економічним вимогам сільськогосподарського виробництва.

У умовах планової економіки розробка й виробництво засобів механізації сільськогосподарських робіт здійснювалися, як правило, на основі глибоких системних досліджень і дослідно-конструкторських робіт. Високий рівень організації таких робіт дав змогу створити на державному рівні єдиний міжгалузевий нормативно-методичний документ "Система машин для комплексної механізації сільськогосподарських робіт". Цей документ передбачав створення системи машин для сільського господарства відповідно до тодішніх вимог.

Наукове обґрунтування системи машин здійснювалося на основі галузевої та державної технічної політики в аграрному секторі, машинобудуванні, переробній промисловості тощо. На методологічному рівні це забезпечувало ефективне вирішення проблем визначення й реалізацію основних напрямів технічного прогресу в сільськогосподарському машинобудуванні, експлуатації машин, їх системної модернізації та оновлення.

Однак слід відзначити, що в практичному створенні такої системи машин були наявні суттєві недоліки. По-перше, для виробництва сільськогосподарської техніки не було можливості використовувати якісні конструкторські сталі, інші матеріали та комплектуючі високого технічного рівня тощо. Крім того, відсутність широкої міжнародної кооперації, наявність відомчих бар'єрів та інтересів зумовлювали, зрештою, низький технічний рівень вітчизняної сільськогосподарської техніки, її відставання від зарубіжної за показниками надійності, довговічності, енерго- та матеріаломісткості, екологічної безпечності й зручності в експлуатації. Особливо великим таке відставання було при порівнянні показників ергономіки машин, тобто умов праці механізаторів. У зв'язку з тривалою системною економічною кризою перехідного періоду це відставання значно збільшилося.

По-друге, ті сільськогосподарські машини і технічні засоби, що випускалися за радянських часів, сьогодні практично не відповідають вимогам, з одного боку, нових організаційно-правових форм господарювання в аграрній сфері, а з іншого — ресурсо-екологічної безпеки ведення господарської діяльності, а також екологічним критеріям, стандартам і нормативам, що висуваються в нинішніх умовах до всіх технічних засобів і технологій, застосовуваних у сільському господарстві. Зрештою, наявна, надто зношена та застаріла техніко-технологічна база в аграрній сфері АПК не відповідає й вимогам сталого розвитку аграрного виробництва.

Ситуація ще більшою мірою ускладнюється тим, що сільське господарство нині відчуває гострий дефіцит матеріально-технічних та енергетичних ресурсів. Водночас випереджальними темпами зростають ціни на них і різні послуги порівняно з цінами на сільськогосподарську продукцію. У результаті цього знижуються платоспроможність сільськогосподарських підприємств та їх можливості щодо оновлення матеріально-технічної бази виробництва. Крім того, на фоні загального підвищення життєвого рівня в Україні, безперечно, підвищується заробітна плата й сільськогосподарських працівників, що призведе до зростання собівартості продукції і подальшого падіння платоспроможності аграрних товаровиробників.

Здійснення ринкових реформ у аграрній сфері суттєво змінило структуру виробництва, зумовило збільшення кількості суб'єктів господарювання пере-

важно за рахунок створення дрібних і середніх господарств. Відтак виникла реальна потреба в нових видах і типах технології виробництва та технічних засобах. Останні повинні бути найкращим чином пристосовані до умов і розмірів нових форм господарювання. Те саме стосується й екологічних вимог до сільськогосподарської техніки, організації її обслуговування та способів модернізації тощо.

Надто складною проблемою сьогодні є невинне зростання цін на сільськогосподарську техніку, насамперед, на трактори і комбайни. З цим пов'язане підвищення собівартості аграрної продукції та експлуатаційних витрат на утримання й обслуговування цієї техніки. За умов використання в сільському господарстві застарілої дешевої техніки воно поки що витримує конкуренцію з імпоротною агропродовольчою продукцією.

З оновленням же машинно-тракторного парку за рахунок поставок селу сучасних і значно дорожчих машин неминуче зростуть витрати на одиницю виробленої аграрної продукції. Якщо таке оновлення машинно-тракторного парку не буде супроводжуватися відповідними економічними запобіжними заходами, технічними, технологічними та організаційними рішеннями, то істотне зростання собівартості аграрної продукції стане неминучим. Воно призведе до зниження рентабельності виробництва і конкурентоспроможності одержуваної продукції та, зрештою, до банкрутства вітчизняних сільськогосподарських підприємств, якщо не буде вжито ефективних заходів щодо їх захисту.

За таких умов на перший план висувається проблема застосування в аграрній сфері ресурсощадних технологій і технічних засобів, раціональних та оптимальних схем і методів їх використання з метою істотного зменшення витрат у розрахунку на одиницю виробленої сільськогосподарської продукції. Це й має стати головною передумовою створення принципово нової біосферосумісної та екологічно безпечної матеріально-технічної бази аграрного виробництва. Комплексний підхід до формування такої бази з урахуванням регіональних природно-екологічних та економічних особливостей аграрного виробництва й має забезпечити вирішення цього пріоритетного завдання.

Велике значення для покращання енергозабезпечення сільського господарства має розвиток так званої малої гідро- та теплоенергетики. Зокрема, "Програму державної підтримки розвитку нетрадиційних та відновлюваних джерел енергії та малої гідро- і теплоенергетики як складової частини Національної енергетичної програми України" передбачає реконструкцію та відновлення роботи малих ГЕС, а також будівництво нових. У зв'язку з цим слід відзначити, що в Україні більшість гідроресурсів (крім Карпатського регіону) зосереджена в легкодоступній сільській місцевості. Тобто вони можуть бути використані, насамперед, для забезпечення енергоресурсами місцевих споживачів. Наявність на території регіонів джерел дешевої електроенергії створює потужний імпульс для розвитку багатьох галузей сільського господарства, наприклад молочнотоварного тваринництва, теплично-парникового господарства, риборозведення, місцевої переробної промисловості, виробничої та соціальної інфраструктури тощо. Зрештою, таким чином можна домогтися істотних зрушень та успіхів у формуванні біосферосумісної та екологічно безпечної матеріально-технічної бази сільського господарства у багатьох регіонах нашої держави.

Паралельно з вирішенням стратегічних завдань щодо створення матеріально-технічної бази сільського господарства відповідно до вимог ресурсо-екологічної та енергетичної безпеки і біосферосумісності з огляду на необхідність переведення їх на модель сталого роз-

витку слід опрацьовувати комплексні та всебічні заходи на рівні первинних сільськогосподарських об'єднань, а також окремих аграрних підприємств різних форм власності. Така робота має велике практичне значення в контексті не лише реалізації концепції сталого розвитку, а й можливості їх пристосування до змін і коливань природно-кліматичних умов у зв'язку з тенденцією глобального потепління.

У цьому плані заслуговує на позитивну оцінку "Комплексна координаційна програма підготовки сільськогосподарських підприємств для роботи в складних умовах потепління", розроблена НААН України. Вона передбачає заходи з удосконалення матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств, системні й науково обгрунтовані агроекологічні, технологічні, економічні, організаційні та технічні рішення. Усі вони можуть застосовуватися як окремо, так і в комплексі [2].

Загалом же слід констатувати, що проблема формування матеріально-технічної бази оптимальних розмірів і відповідної структури сільського господарства, насамперед, аграрної сфери, в сучасних умовах розвитку багатокладної ринкової економіки потребує особливої уваги з боку держави, регуляторних структур національного та регіонального рівнів, а також органів місцевої влади. Ця проблема має два аспекти. Перший — це випуск у необхідній кількості й високої якості вітчизняної сільськогосподарської техніки, машин та обладнання на рівні кращих зарубіжних зразків. Тобто йдеться про основний і оборотний капітал другої і третьої сфер національного та сільського господарства.

Для цього слід мати високорозвинені промислові галузі — сільськогосподарського машинобудування, агрохімії, енергетики і транспорту. Усі вони становлять фундаментальну основу не лише створення екологічно безпечної та біосферосумісної матеріально-технічної бази агропромислового виробництва, а й головну передумову переведення останнього на модель сталого розвитку та прискорення темпів НТП безпосередньо в аграрній сфері, застосування інноваційних технологій тощо. Без взаємоузгодженого і збалансованого розвитку всіх сфер національного та сільського господарства з урахуванням соціальних, економічних та екологічних вимог досягти їх сталого розвитку неможливо.

Другий аспект проблеми, що розглядається, — це істотне підвищення ефективності функціонування АПК загалом і кожної його сфери зокрема з метою забезпечення нагромадження реального капіталу та відповідних коштів, насамперед, у сільському господарстві. Лише за допомогою ринкових важелів і методів можна здійснювати заходи з модернізації, радикального оновлення й структурної перебудови матеріально-технічної бази аграрного виробництва.

Безперечно, формування раціональної, біосферосумісної та екологічно безпечної матеріально-технічної бази в усіх галузях сільського господарства країни потребує, щоб існував і ефективно розвивався ринок засобів виробництва та предметів праці агропромислового призначення. Для цього необхідно прискорити процеси реформування та модернізації підприємств тракторного і сільськогосподарського машинобудування. При цьому надто важливо, щоб, по-перше, ці процеси здійснювалися за участю іноземних фірм та інвесторів, що сприятиме, на нашу думку, випуску високоякісної, конкурентоспроможної, екологічно безпечної й енергоощадної сільськогосподарської техніки. По-друге, слід істотно змінити й удосконалити економічні відносини промислових підприємств, які забезпечують сільське господарство засобами виробництва та безпосередньо аграрною сферою, і розвивати між ними прямі зв'язки.

Отже, пріоритетне завдання полягає в тому, щоб докорінно перебудувати в найближчій перспективі (до 2015—2020 рр.) матеріально-технічну базу вітчизняного агропромислового виробництва на основі прискорення темпів НТП та інноваційного розвитку. По суті, необхідно повністю оновити і замінити цю базу, зважаючи на особливості нинішніх відносин та форми господарювання в сільському господарстві. Вирішенню зазначеного надто складного, але пріоритетного в усіх аспектах завдання має бути підпорядкований усьє економічний потенціал держави. Останній у зв'язку зі структурними трансформаціями має у перспективі робити більш вагомий внесок у розв'язання продовольчої проблеми та підвищення конкурентоспроможності вітчизняних продуктів харчування.

За будь-якого соціального устрою суспільства держава через свої виконавчі й законодавчі органи повинна регулювати і стимулювати виробництво сільгосппродукції і продовольства заради інтересів суспільства в цілому. Це необхідно, щоб уникнути кризових явищ як недовиробництва, так і перевиробництва зазначених продуктів. Саме держава має належним чином турбуватися про підвищення родючості та охорону ґрунтів і збереження в чистоті природного середовища, розвиток наукових досліджень, підготовку і перепідготовку кадрів, визначати загальну фінансово-кредитну, науково-технічну, інвестиційну, інноваційну та екологічну політику стосовно сільського господарства, створювати ефективний механізм підтримки агропромислових товаровиробників. Держава має контролювати еквівалентність міжгалузевого обміну, якість продуктів харчування і дотримання екологічних стандартів, вимог та обмежень усіма агропромисловими підприємствами, фірмами, фермерами тощо.

Сільське господарство у розвинених країнах не просто морально підтримується, а ціловим призначенням на нього виділяються досить великі кошти на прискорення темпів НТП, його техніко-технологічну модернізацію, зростання продуктивності праці, розв'язання соціальних та екологічних проблем. Усе це створює реальні передумови для його високої ефективності й конкурентоспроможності. Саме ті країни, уряди яких здійснюють ефективну політику щодо цілеспрямованого регулювання агропромислової економіки та всебічної підтримки аграрних товаровиробників, є сьогодні основними експортерами найважливіших видів продуктів харчування на світовий агропродовольчий ринок.

Соціальна сфера являє собою матеріальну та організаційну основу задоволення життєвих потреб сільського населення. Проте незадовільні економічні та соціальні умови на робочих місцях і проживання на селі спричиняють руйнацію сільської поселенської мережі, розширення зон суцільної незаселеності сільських територій, розпорощення та низький рівень забезпеченості об'єктами соціальної інфраструктури тощо.

Економічна криза в аграрній сфері, на жаль, створила несприятливі умови для подальшого розвитку сільської соціальної інфраструктури. За останні роки суттєво скоротилась кількість дитячих дошкільних закладів, магазинів, підприємств громадського харчування та побутового обслуговування. Половина сіл не має мінімального набору підприємств побутового обслуговування, в тому числі понад 12% сіл — жодного об'єкта соціальної сфери. Усе це відбувається на тлі руйнування системи громадського транспорту, що унеможливило забезпечення селян життєво необхідними послугами.

Природне скорочення кількості сільського населення призводить до обезлюднення та вимирання сіл. Соціальні наслідки могли б бути ще гіршими, якби соціаль-

ну сферу села не підтримували суб'єкти різних форм господарювання агропромислового комплексу. Проте їх допомога за нинішніх умов (як правило, це фінансування поточних витрат, без яких установи соціальної сфери взагалі не змогли б функціонувати, прокладання газопровідних мереж і будівництво одиничних об'єктів соціального призначення) вкрай недостатня. Загальний обсяг капітальних вкладень у створення матеріальної бази соціальної сфери села зменшився у сім разів [3, с. 397].

ВИСНОВКИ

Запобігти подальшому поглибленню економічної і соціальної кризи в агропромислового комплексі можна лише на основі здійснення насамперед організаційно-економічних, а на їх основі — і соціальних заходів щодо збереження, відродження та розвитку сільської поселенської мережі, припинення руйнації та згорання підприємств, організацій і установ соціальної інфраструктури та їх матеріально-технічної бази. Крім того, необхідно дотримуватись вимог чинного законодавства щодо припинення закриття в сільській місцевості закладів охорони здоров'я, освіти, культури, а також щодо збереження виробничого профілю підприємств торгівлі, громадського харчування, побутового обслуговування в процесі їх приватизації; запровадити жорсткі правила виділення та використання бюджетних коштів на будівництво інфраструктурних об'єктів на селі; надавати пільгове кредитування та іншу допомогу індивідуальним забудовникам.

Держава відповідно до законодавства повинна створювати умови для задоволення першочергових життєвих потреб сільського населення на рівні встановлених соціальних нормативів. Під час визначення цих нормативів мають враховуватись характер розселення і регіональна специфіка проживання людей у сільських населених пунктах. Це положення дає підставу передбачати у місцевих бюджетах сільських адміністративних районів вищі (з розрахунку на душу населення) видатки на утримання й розвиток мережі закладів соціально-культурного призначення, ніж у містах.

Література:

1. Організаційно-правові питання аграрної реформи в Україні / Кол. авторів. За ред. В.І. Семчика. — К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2003. — 254 с.
2. Звіт про діяльність Української академії аграрних наук за 2008 рік / Відп. за вип. М.К. Царенко. — К.: Аграрна наука, 2009. — 451 с.
3. Кириленко І.Г. Трансформація соціально-економічних перетворень у сільському господарстві України: проблеми, перспективи / І.Г. Кириленко. — К.: ННЦ "Інститут аграрної економіки", 2005. — 408 с.

References:

1. Semchyk, V.I. (2003), *Orhanizatsijno-pravovi pytannia ahrarnoi reformy v Ukraini* [Organizational and legal issues of agrarian reform in Ukraine], Instytut derzhavy i prava im. V.M. Korets'koho NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine.
2. Tsarenko, M.K. (2009), *Zvit pro diial'nist' Ukrain'skoi akademii ahrarnykh nauk za 2008 rik* [Report on the activities of the Ukrainian Academy of Agrarian Sciences for 2008], Ahrarna nauka, Kyiv, Ukraine.
3. Kyrylenko, I.H. (2005), *Transformatsiia sotsial'no-ekonomichnykh peretvoren' u sil's'komu hospodarstvi Ukrainy: problemy, perspektivy* [The transformation of socio-economic transformation in the agricultural sector of Ukraine: problems and prospects], NNTs "Instytut ahrarnoi ekonomiky", Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 09.02.2014 р.